

KARALIAUČIAUS KRAŠTAS XVI–XX A.

KARALIAUČIAUS UNIVERSITETAS IR JO REIKŠMĖ VIDURIO BEI RYTŲ EUROPAI

Udo Arnold

Prieš 450 metų buvo įkurtas Karaliaučiaus universitetas – Albertina. Tuo metu Vidurio Europa išgyveno rimtas permainas, kurių esmę gerai suvokė tiek krašto valdovas, tiek išsilavinusioji visuomenės dalis¹. Aišku, nebuvo manoma, kad jau baigėsi viduramžiai ir prasidėjo Naujieji laikai; tokie kategoriški epochų skirstymai buvo palikti vėlesnėms generacijoms. Tačiau ir tada vyko vertybių perkainojimas, kurio metu kai kas iš praeities buvo įvertinta visiškai kitaip.

Pokyčiai Europoje prasidėjo su Naujojo pasaulio atradimais XV a. pabaigoje, ir tai nebuvo vien trokštamo tikslo - Indijos atradimas, tačiau kažkas nežinoma, o kartu labai turtinga, kas atveria naujus horizontus ir suteikia naujų valdžios galimybių. Vakarų Europa pradėjo orientuotis į Ameriką ir ten kurti savo tolesnių veiksmų bazę. Kartu keitėsi ir bendras supratimas, ką reikia šiame pasaulyje daryti, kaip reikia jame gyventi. Detalūs dangaus kūnų judėjimo tyrinėjimai leido Mikalojui Kopernikui sukurti absoliučiai naują teoriją apie universumą: Žemė kaip rutulys sukasi aplink Saulę ir pati nėra viso pasaulio centras. Ši mintis buvo tokia revoliucinė, kad jis pats neišdrįso jos skelbti viešai, kadangi tuo būtų pasisakęs prieš savos Bažnyčios propaguojamą pasaulio supratimą ir tai būtų įvykę tokiu metu, kai pati Bažnyčia buvo krečiama vidinių krizių.

Martynas Liuteris norėjo reformuoti popiežiaus ir jo vadovaujamos Bažnyčios autoritetą, kartu jis tapo reformatoriumi, o jo pasekėjai, tokie kaip Tomas Miunceris, dar toliau pažengė įgyvendindami Liuterio mintis, tuo keldami pavojų visai ankstesnei feodolinei visuomenės sistemai. Savo koncepcijas reformatoriai siejo su įvairių grupių, pradedant pavieniais feodalais ir baigiant valstiečiais bei miesto proletariatu, politiniais interesais. Valstiečių sukilimai ir neramumai miestuose buvo šių reformų padarinys, tačiau kai kuriems feodalams tai pasitarnavo plečiant valdžią. Pavienių feodalų valdžia, luominė tvarka, šventumo supratimas – viskas ėmė griūti bei keistis, ir visuomenei reikėjo rasti naujus savos gyvensenos pagrindus.

Prūsijoje įvyko dar vienas lūžis². Nuo XIV a. pradžios, kada Vokiečių ordinas užgrobė Pamarį, susiformavo lenkų ir Vokiečių ordino konflikto židiny, kuris ir aptariamuoju laikotarpiu nebuvo išblėšęs. Kartas nuo karto jis vis užsiliepsnodavo, daugiau kaip 600 metų koreguodamas Vidurio ir Rytų Europos istoriją. Didžiajam magistrui Albertui Brandenburgiečiui iš Ansbacho nepavyko karinėmis priemonėmis atsikratyti lenkų valdžios vakarinėse Ordino žemėse. Jis, norėdamas išlaikyti savo pozicijas krašte, privalėjo ieškoti politinio sprendimo. Toks sprendimas buvo priimtas 1525 m. Krokuvos sutartimi, pagal kurią visa Ordino teritorija lėninės hercogystės teisėmis tapo Lenkijos karūnos vasale. Kartu buvo nutraukti ankstesni didžiojo magistro bei daugelio kitų Ordino riterių ryšiai su Vokiečių

ordinu. Liuteriškos pakraipos reformacija, įvykusi Prūsijoje, čia pasitarnavo kaip priemonė kunigaikščiui Albrechtui įsitvirtinti Prūsijoje³, kas, beje, padėjo jam numalšinti valstiečių sukilimą Sambijoje. Reformacija Prūsijos kunigaikštystėje buvo įvesta be didesnių Lenkijos karaliaus protestų, nepaisant to, kad jis buvo laikomas vienu svarbiausių Romos bažnyčios interesų gynėju. Priežastys buvo pakankamai paprastos: Lenkijos-Lietuvos valstybė XVI a. vengė visko, kas dėl konfesinių skirtumų galėjo sukelti karinius konfliktus. Pati lenkiškoji tolerancija buvo ne kas kita kaip neišvengiama būtinybė norint išlaikyti heterogenišką, nesutvirtintą nei teisiniu pagrindu, nei realia jėga valstybę.

Reformacija kėlė naujus lavinimo reikalavimus, kartu stengdamasi kur kas intensyviau įtraukti tikinčiuosius į bažnytinį gyvenimą, negu tai buvo anksčiau. Tai pasakytina ne apie liturginius dalykus, bet visų pirma apie labiau nei anksčiau bibliiniu mokymu paremtą šventųjų gyvenimo supratimą. Bažnytinis gyvenimas tapo komplikuočiau, kadangi iš krikščionių buvo reikalaujama religinio sąmoningumo. Jeigu valdovas identifیکavo save su tokiais reikalavimais, jis turėjo skirti kur kas daugiau dėmesio švietimo įstaigoms, pradedant pradinėmis mokyklomis ir baigiant universitetinėmis studijomis.

Žinoma, nereikėtų įsivaizduoti, kad lig tol Prūsijoje nebuvo jokių mokyklų. Didesnieji miestai, tokie kaip Elbingas, Karaliaučius, Torunė bei Dancigas, o ir mažesni jau XIV a. turėjo mokyklas, minimas to meto šaltiniuose, nemažo jų skaičiaus būta visame krašte⁴. Savaiame suprantama, būta ir katedrinių mokyklų, savotiškų aukštesniųjų mokyklų, kuriose išsilavinimą gaudavo klierikai, bei vienuolynų bažnyčių⁵. XIV a. paskutiniajame ketvirtyje Vokiečių ordinas netgi norėjo Kulme įkurti savo universitetą ir siekė gauti tam popiežiaus privilegiją. Nėra aišku, kodėl universitetas nebuvo įkurtas, galbūt šiuo klausimu neturėjo vieningos nuomonės pats Ordinas. 1430 m. Kulmo gyventojai atnaujino universiteto steigimo pastangas ir netgi gavo tam privilegiją iš imperatoriaus Zigmanto. Tačiau ir tada universitetas taip ir nebuvo įkurtas tarpusavyje susikirtus Ordinui ir luomams. Galbūt Kulmo gyventojams ši privilegija dėl per didelių kaštų iš viso ir nebuvo įteikta. Šiaip ar taip 1440 m. atnaujindami savo pastangas jie rėmėsi jau popiežiaus Ordinui suteikta privilegija, tačiau ir šį kartą universiteto įkūrimu suinteresuotiems asmenims pritrūko pinigų. Prūsijos luomams atkritus nuo Ordino 1454 ir 1457 m. Kulmas vėl nesėkmingai bandė įgyvendinti savo planus, šįkart su Lenkijos karaliaus pagalba. Ir čia esminį vaidmenį suvaidino pinigų stoka bei konkurencijos iš Krokuvos baimė. Bet kuriuo atveju galima konstatuoti, kad visi bandymai viduramžiais įkurti Prūsijoje universitetą žlugo⁶. Dėl šios priežasties daugelis vaikų studijavo įvairiuose universitetuose už Prūsijos ribų. Kurie universitetai buvo labiausiai mėgstami regione, sunku pasakyti, kadangi aiškių lyderių šioje srityje nebuvo.

Pagaliau reikėtų išskirti klausimą, kaip atrodė universitetų Europoje tinklas prieš susikuriant Albertinai. Vienai universitetų grupei priklausė Italijos universitetai, pradedant seniausiuoju Bolonijos universitetu. Jie buvo orientuoti į teisės studijas ir išsaugojo, pavyzdžiui, Bolonija ir Paduja, savo gerą vardą iki šių dienų. Prancūzijoje ir Anglijoje universitetų raidai kur kas didesnę įtaką darė Bažnyčia, ten universitetai šliejosi daugiausia prie bažnytinių institucijų. Iš universitetų šiose šalyse reikėtų pirmiausia paminėti Paryžiaus ir Oksfordo. Valdant Fridrikui II buvo sukurti ir pirmieji valstybiniai universitetai, pavyzdžiui, Neapolyje. Šios įvairios raidos galimybės galų gale susiliejo į tai, kad naujai kuriamas universitetas turėjo gauti privilegiją iš universaliųjų Europos jėgų, t.y. popiežiaus arba imperatoriaus. Šiaurinių Alpių regione tai buvo įmanoma, ir tokiu būdu buvo įkurti šie universitetai: Prahos (1348 m.), Krokuvos (1364 m.), Vienos (1365 m.), Heidelbergo (1385 m.), Kiolno (1388 m.), Erfurto (1392 m.), Leipco (1409 m.), Rostoko (1419 m.), Greifsveldo

(1456 m.), Freiburgo (1455 m.), Bazelio (1460 m.), Presburgo (1467 m.), Tryro (1473 m.), Tiubingeno (1476 m.), Mainco (1476 m.), Vitenbergo (1502 m.) ir Frankfurto prie Oderio (1506 m.). Kuriant visus šiuos universitetus dalyvavo ir krašto valdovas.

Atsižvelgiant į tokią padėtį Karaliaučiaus universiteto įkūrimas vyko panašiomis aplinkybėmis⁷. Jis buvo funduotas krašto valdovo, kuris rūpinosi specialybių materialiniu išlaikymu. Tačiau jau tuo metu imperatoriaus ar popiežiaus privilegija nebuvo būtina, ką patvirtina Marburgo pavyzdys. Šis universitetas buvo įkurtas 1527 m. be popiežiaus privilegijos ir tik po 14 metų gavo imperatoriaus privilegiją. Prūsijai būtent Marburgo atvejis buvo pats geriausias pavyzdys. Kraštas nepriklausė Šv. Romos imperijai, dėl to imperatorius nebuvo didelis autoritetas. Jeigu dar XV a. Vokiečių ordinas galėjo žaisti priklausomybės imperijai klausimu, tai po 1525 m. Krokuvos sutarties ir Prūsijai tapus Lenkijos lėnu toks klausimas daugiau nebeegzistavo. Popiežius kaip autoritetas taip pat atkrito, bent jau jo pozicija nebuvo aktuali tokioms reformacijos apimtomis teritorijoms kaip Prūsija. Nepaisant to, kunigaikštis Albrechtas įkūrus universitetą dar bandė gauti popiežiaus pritarimą, tokiu būdu siekdamas bent formaliai prilyginti Karaliaučių seniesiems universitetams. Tačiau Kurija reikalavo imperatoriaus sutikimo, kuris nebuvo gautas, kadangi kunigaikštis Albrechtas nenusileido imperatoriaus pozicijai dėl teologijos fakulteto ir laikėsi savo nuomonės⁸. Šiuo atveju mes matome, kad realiai Albrechto asmenyje susidūrė dvi linijos: tradicionalistinė, pasireiškusį siekimu kurti universitetą taip, kaip jie buvo kuriami anksčiau, remiantis nepajudinamais protestantiškais valdovo įsitikinimais. Bet kadangi Albrechtas vis dėlto siekė, kad universiteto įkūrimą patvirtintų aukštesni valdovai, to jis paprašė Lenkijos karaliaus, savo suzereno. Šis 1560 m. suteikė privilegiją, pagal kurią Karaliaučius gavo tokias pat teises kaip ir Krokva, kas reiškė universiteto statuso teisinę viršenybę. Kartu karalius sankcionavo tai, kas jau buvo įvykę *de facto*.

Apžvelgę mokslo padėtį Prūsijoje, galėtume priskaičiuoti daugiau nei 3700 studentų, kurie studijavo Europos universitetuose dar prieš įkuriant Albertiną⁹. Lemiamą vaidmenį pasirenkant universitetus turėjo jų geografinė padėtis, studijų dalykai, o nuo XVI a. – konfesinis aspektas. Pavyzdžiui, Vitenbergo universiteto populiarumą tarp Prūsijos studentų galime sieti su tuo, kad jame dirbo Martynas Liuteris. Kuo labiau Prūsijoje ėmė įsigalėti reformacija, tuo didesnis vaidmuo teko studijų vietai. Pagaliau universitetai buvo ta vieta, kurioje mokėsi kraštui reikalingi teologai. Pereinant prie reformacijos tai dar nebuvo taip akivaizdu, kadangi buvę dvasininkai paprasčiausiai prisijungė prie naujojo mokymo. Tačiau kuo labiau ėmė skirtis Romos ir reformatorių mokymai, tuo labiau didėjo poreikis naujojo tikėjimo teologų. Hesenas buvo pirmasis kraštas, padaręs atitinkamas išvadas. Po 17 metų tuo pačiu keliu žengė ir Prūsija.

Priežastys akivaizdžios: visų pirma kraštui reikėjo gerai išsilavinusių ir liuteronizmo dvasia dirbančių teologų bei tarnautojų luomo, antra, buvo labai aiškiai matomas vokiečių universitetų lygio smukimas jiems perėjus į protestantizmą, o galų gale, Vidurio ir Rytų Europoje Krokuvos ir Prahos universitetai išliko katalikiški. Jei krašto valdovas išvelgė sąsajas tarp mokyklos, universiteto ir konfesionalumo bei valdžios krašte stiprinimo, o kunigaikštis Albrechtas sąsajas tarp šių komponentų matė Prūsijoje, tokiu atveju savo universiteto įkūrimas buvo paprasčiausia būtinybė.

Taip 1544 m. sąmoningai buvo įkurtas protestantų universitetas – Albertina. Tačiau tuo pretenzijos neapsiribojo. Albrechtas suvokė, kad protestantizmas gali iš esmės sustiprinti krašto politinę padėtį. Taip buvo paverčiant Ordino valstybę kunigaikštyste, taip buvo ir vėlesniais laikais, nepaisant to, kad Albrechtas visą laiką baiminosi galimų Vokiečių ordino

bandymų susigrąžinti Prūsiją. Dar ir dėl šių priežasčių jis buvo suinteresuotas liuteroniškojo tikėjimo platinimu, dėl šių tikslų jis ir įkūrė universitetą. Jo paties žodžiais, jis planuoja Prūsijoje “įkurti krikščionišką mokyklą, o kartu to ir kitų kraštų jaunimą auklėti dievobaimingumo, krikščioniško mokymo, dorybingumo ir gerų papročių dvasia, gydyti jų sielas bei kurti gerovę, reikalingą tiek žemesnei, tiek aukštesnei valdžiai”¹⁰. Lenkija, Lietuva, Livonija turėtų čia siųsti savo teologus, taip pat ir savo sričių valdininkus. Tam Prūsijos kunigaikštystė, būdama polietninės sudėties bei daugiakalbė, buvo iš esmės pasiruošusi. Be to, svarbu pažymėti, kad kartu su reformacija buvo pabrėžtas pamokslų gimtąja kalba sakymo būtinumas. Dėl šios priežasties dažnai būdavo sukuriamas gimtosios kalbos raštas. Lenkų, lietuvių, latvių, estų kalbų raidai šie įvykiai darė didelę įtaką. Pirmieji raštai, pasirodę gimtosiomis kalbomis ir išspausdinti Prūsijoje, buvo vėlgi tas pats liuteroniškas katekizmas: Sekluciano ir Maleckio – lenkų kalba, Bretkūno – lietuvių kalba¹¹. Prūsija, o visų pirma naujasis Karaliaučiaus universitetas, vystėsi įvairių kalbų, egzistavusių regione, teikiamomis galimybėmis kaip liuteronybės centras, sąmoningai remiamas kunigaikščio Albrechto.

Albrechto sumanymas padaryti universitetą savo bažnytinės politikos centru nebuvo unikalus atvejis, mes anksčiau aptarėme Marburgo atvejį. Tokia būtinybė buvo suvokta ir katalikų. Įkūrus Jėzuitų ordiną jam buvo iškelta užduotis su universitetų pagalba stiprinti kontreformaciją. Jėzuitai 1551 m. atėjo į Vienos universitetą, 1556 m. į Prahos, o 1579 m. jie įkūrė Vilniaus universitetą. Taigi Albertina Vidurio ir Rytų Europoje ilgą laiką buvo vienintelis protestantų universitetas, kol Švedijos karalius Gustavas Adolfas 1632 m. įkūrė universitetą Dorpate. Tačiau pastarasis dėl savo komplikotos istorijos negalėjo užtikrinti pastovių studijų¹². Tai ir lėmė Karaliaučiaus universiteto reikšmę 400 metų: jis tapo svarbiu centru visoje Vidurio bei Rytų Europoje, puikiai suvokdamas tokį savo uždavinį. Jau kunigaikštis Albrechtas rūpinosi, kad Teologijos fakultete būtų sukurtas Lenkų ir Lietuvių seminaras, kuriame turėjo būti mokomi dvasininkai ne tik savo krašto mažumoms, bet ir stiprinama liuteronybė kaimyninėse šalyse.

Tokia universiteto paskirtis akivaizdžiai matoma iš kelių, nors ir atsitiktinai pateiktų, skaičių. Per gerą šimtmetį – tarp 1410 ir 1525 m. – Krokuvos universitete buvo imatrikuluoti 912 studentų iš Prūsijos¹³. Įkūrus Albertiną studentų judėjimo kryptis pasikeitė: Prūsijos studentai vyko į Karaliaučių, o per pirmuosius 55 metus iki 1600 m. čia atvyko net 800 studentų iš Lenkijos ir Lietuvos!¹⁴ Atsižvelgiant į šį aspektą galima geriau suvokti, kodėl per šį laikotarpį Prūsijoje buvo išspausdinta daugiau knygų lenkų kalba nei pačioje Lenkijoje!¹⁵ Daugelis studentų vyko į Karaliaučių norėdami paprasčiausiai užbaigti studijas, kadangi disertacijų skaičius pateikia mums kitą vaizdą. Per pirmuosius 250 metų Karaliaučiuje disertacijas apgynė tik 675 studentai, t.y. universitetas netapo daktarų kalve. Beveik 400 apsigynusiųjų disertacijas buvo kilę iš Prūsijos, tik 26 iš Baltijos regiono, 10 iš Lietuvos ir 4 iš Lenkijos, visi kiti buvo atvykę iš Vakarų¹⁶. Nereikėtų taip pat pamiršti, kad nemažai studentų studijavo ir daugelyje kitų universitetų, dažnai Karaliaučiuje jie apsisistodavo tik vienam semestru. Daugelis visiškai nesiekė baigti studijų. Tai yra šiandien mums sunkiai įsivaizduojama. Kodėl taip buvo, atsakyti mums gali studentų socialinė kilmė. Ketvirtadalis lenkų studentų buvo kilę iš diduomenės, tiek pat iš diduomenės buvo ir lietuvių studentų, o livoniškių – net pusė¹⁷. Galima spėti, kad jie studijavo ne siekdami kokios nors konkrečios profesijos; studijos jiems buvo sudėtinė gero auklėjimo dalis, kurio reikalavo jų užimama vieta visuomenėje¹⁸, o ypač dažnai tai išaugdavo į reiškinį, žinomą kavalierių turo vardu. Dėl tos priežasties Karaliaučiaus patrauklumas vaidino svarbų vaidmenį pasirenkant studijų vietą, ir mes matome, kad tokio patrauklumo būta didelio. Šiaip ar taip, Vidurio ir Rytų Europoje

tai buvo vienintelis liuteroniškas universitetas, jeigu nekreipsime dėmesio į Dorpatą, o kartu pats miestas traukė daugelį užsieniečių visų pirma atvirumu pasauliui. Lechas Mokrzeckis aiškina šį patrauklumą ir universiteto artumą kunigaikštiškajai rezidencijai, t.y. kad universitetas nebuvo įkurtas kur nors krašto gilumoje, pavyzdžiui, Vėluvoje, kaip buvo planuojama iš pradžių, ar Sambijoje, kaip XX a. buvo sumanyta ten įkurti universitetinį miestelį. Taigi svarbus veiksnys buvo ne, kaip mes dabar įsivaizduojame, pigios studijos ar aukšta profesūros kvalifikacija¹⁹.

Profesoriai buvo kilę toli gražu ne vien iš Prūsijos, Albertina buvo atvira dėstytojams tiek iš Rytų, tiek iš Vakarų. Pavyzdžiui, pirmasis rektorius Georgas Sabinus buvo gimęs Brandenburgo markėje, studijavo Vitenberge, buvo vedęs Melanchtono dukrą, prieš atvykdamas į Karaliaučių profesoriavo Frankfurte prie Oderio²⁰. Olandas Vilhelmas Gnapeusas buvo pakviestas dirbti pedagogikos profesoriumi. Pirmasis Teologijos fakulteto dekanas Stanislovas Rapolionis buvo kilęs iš Lietuvos. Jis paskaitas skaitė lotynų kalba, nes visiškai nemokėjo vokiškai. Graikų kalbos profesorius Abraomas Kulvietis taip pat buvo kilęs iš Lietuvos.

Ir tai pasakytina ne tik apie Albertinos kūrimosi laikotarpį. Pažvelgę į XIX a., randame analogišką situaciją. Leipcigietis Karlas Frydrichas Burdachas 1811 m. buvo pakviestas dirbti medicinos profesoriumi į Dorpatą; 1814 m. atvyko į Karaliaučių, kur įvedė anatomijos specialybę. Jo mokinys iš Dorpatu laikų, vietinių riterių vadovo sūnus, Karlas Ernstas fon Baeris atvyko 1817 m. į Karaliaučių ir čia įsteigė zoologijos muziejų. Tik 1834 m. jis paliko Karaliaučių ir tęsė darbą Sankt Peterburge. Rygoje gimęs Liudvikas Styda sudijavo Dorpate mediciną, dirbo įvairiuose Vokietijos ir Austrijos universitetuose, dėstė Dorpate, kol 1885 m. buvo pakviestas į Karaliaučių, kur dirbo iki pensijos (1912 m.). Tokių pavyzdžių yra gausybė, ir jie visi rodo, kaip glaudžiai Karaliaučius – vienas iš Vidurio ir Rytų Europos mokslinių studijų centrų – buvo susijęs su kitais Europos akademiniais centrais.

Profesoriai savo ruožtu į Karaliaučių traukė studentus iš savųjų gimtinių. Jau minėtas 800 studentų skaičius iš Lenkijos ir Lietuvos tai patvirtina. Iš profesorių buvo teologas Janas Seklucianas, istorikas Stanislovas Sarnickis, poetas Janas Kochanovskis, Krokuvos kancleris Peteris Fogelvaideris. Iki pirmojo Lenkijos padalijimo mes turime dar įspūdingesnius skaičius: iš Karališkųjų prūsų Karaliaučiuje studijavo 2340 studentų, 555 buvo kilę iš Lietuvos, 650 – iš kitų Lenkijos dalių, 200 – iš Livonijos. Vien tik jubiliejiniais 1744 m. iš maždaug 1000 studentų 36% buvo užsieniečiai, tarp jų 13% lenkų, tiek pat baltų, 6% lietuvių²¹. Net jei iš jų, kaip jau buvo minėta, tik nedaugelis apsigindavo disertacijas, tačiau beveik visi jie grįždavo į savo tėvynes ir skleisdavo ten žinias, kurias buvo gavę Karaliaučiuje. Daugelis jų tapo pastoriais ar įvairių gimnazijų mokytojais ir buvo savose visuomenėse, kaip mes dabar pasakytume, multiplikatoriais.

Akademinėse gimnazijose Karališkuosiuose prūsųose dirbo daugiausia Albertiną baigę absolventai. Pastarieji dažnai užimdavo gana aukštus postus, pavyzdžiui, dancigietis Backheris buvo pirmasis medicinos daktaras, o vėliau karaliaus ir Brandenburgo kurfiursto Žygimanto III Vazos asmeninis gydytojas, arba Christianas Jakobas Moneta iš Dancigo, buvęs karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio asmeninis gydytojas²². Aronas Aleksandras Olizawovskis iš Vilniaus, kurį laiką buvęs medicinos profesoriumi Karaliaučiuje, vėliau dėstė jurisprudenciją Vilniuje²³.

Būtent labai didelis skaičius iš Karališkųjų prūsų kilusių studentų, iki pirmojo Lenkijos padalijimo daugiau nei 2300, buvo ir svarbus politinis veiksnys. Po to, kai Ordino valstybė antrąją Torunės sutartimi buvo padalyta į dvi dalis, tarp vakarinės dalies, Karališkųjų prūsų, ir

likusios Ordino valstybės dalies, o vėliau kunigaikštystės, būta ne tik įvairiapusių kontaktų, bet ir nesutarimų. Didžiulis skaičius žmonių, baigusią Karaliaučiaus universitetą, prisidėjo prie to, kad išliktų glaudus ryšys tarp abiejų Prūsijų XVI ir XVII a., iš dalies ir XVIII a.²⁴

Net ir subyrėjus Prūsijos valstybei bei regeneravus universitetą XIX a. pradžioje ši tendencija išliko. 1817–1844 m. Karaliaučiuje studijavo daugiau nei 3300 studentų. Iš jų 100 buvo kilę iš Lenkijos, 76 iš Kuršo, 30 iš Lietuvos, 15 iš Livonijos bei Estijos ir tiek pat iš Rusijos. Procentiniu požiūriu užsieniečių skaičius, palyginti su jubiliejiniais 1744 metais, smarkiai sumažėjo. Dabar Albertinoje studijavo tik 7,6 % užsieniečių, tačiau 7,1 % jų buvo kilę iš Vidurio ir Rytų Europos!²⁵

Tai galima paryškinti keletu biografijų. Dorpatietis Adolfas Henrichas Stuvė studijavo Karaliaučiuje mediciną, o vėliau dėstė chirurgiją ir akių ligas Charkovo universitete²⁶. Iš Liublino kilęs poetas Vincentas Polas prieš tai dirbo Vilniaus universitete, dalyvavo sukilime prieš rusų valdžią²⁷. Tuo pat metu į Karaliaučių atvyko taip pat 1830 m. sukilimo dalyvis Teodoras Triplinas, baigęs daktaro disertaciją Prancūzijos Montpeljė universitete, o vėliau tęsęs savo neramų gyvenimą keliaudamas iš vieno kontinento į kitą²⁸.

Galimybes studijuoti sudarė ir teikiamos stipendijos. Jau kunigaikštis Albrechtas įsteigė stipendijas, sudarydamas sąlygas studijuoti ir nedideles pajamas turintiems asmenims. Jis pagrįstai manė, kad “yra dar ir neturtingų laisvųjų bei Prūsijos valstiečių vaikų, dėkui Dievui, labai gabių ir Dievo apdovanotų geromis galvomis; jei juos leisi į mokyklą, tai iš jų gali būti išugdyti gabūs vyrai Dievo žodžiui skelbti ir valdžiai”²⁹. Šios stipendijos nebuvo skiriamos vien tik krašto vaikams, bet, pagal kunigaikščio įsitikinimus apie Karaliaučių kaip apie centrą ir Prūsiją kaip reformacijos Rytų ir Vidurio Europoje atramą bei platintoją, buvo prieinamos ir lenkams, lietuviams bei livoniečiams. Būta ir stipendijų, kurios buvo įsteigtos vadovaujantis asmeninėmis paskatomis, pavyzdžiui, Liuterio sūnui Hansui³⁰. Jėzuitų įtakos stiprėjimas Varmijoje, Braunsbergo mieste, ir Dorpate jiems įkūrus savo kolegijas ir tuo, ypač teologų ugdymo srityje, konkuruojant su liuteronais, davė būtiną materialinę paramą studijoms platesniame regione, norint sustiprinti liuteronybės pozicijas.

Taip Karaliaučiaus universitetas nedideles pajamas turintiems studentams iš Rytų ir Vidurio Europos regiono tapo artimiausias, o kartu ir pigiausias protestantiškas universitetas, net jeigu, pavyzdžiui, XVII a. kiti universitetai buvo gerokai garsesni. Tačiau daugeliu atvejų atsitikdavo taip, kaip Klaipėdos pastoriaus sūnui Simonui Dachui, kuris būtų mielai vykęs studijuoti pas įžymųjį Heinsijų į Leideną, bet kadangi trūko lėšų, jis liko Karaliaučiuje.

*“Mano tėvo dvaras buvo nekoks, kitaip būčiau aš išvykęs
į išmintingąjį Leideną ir ten būčiau prisisotinęs.
Ten taip viskas puiku ir gera, kad ir aš noriu
būti toks stiprus ir riebus
kaip kiti. Dėl to mano dvasingumą
Pats Heinsijus būtų tinkamai įvertinęs.”*³¹

Karaliaučiu nepakenkė, kad Dachas liko čia, jis tik išgarsino šį universitetinį miestą.

Daugelis studentų iš Prūsijos baigę studijas vyko į užsienį ir skleidė ten tai, ką išmoko Albertinoje. Reikėtų paminėti keletą vardų. Pradėsiu nuo mažiau žinomo atvejo. Čia jau minėto gydytojo Moneta senelis, Johanas Moneta, gimęs Margrabovoje (Oleckas, Treuburgas), studijavo Karaliaučiuje, paskui kaip konrektorius ir kantorius nuvyko į Vilnių, vėliau į Torunę, Graudencę, Rozenbergą Karališkuosiuose prūsuoose ir galų gale kaip lenkų pamokslininkas į Šv. Dvasios bažnyčią Dancige. Labiau žinomas yra Johanas Gotfrydas

Herderis. Gimęs Morunge Prūsijoje, studijavo Karaliaučiuje, 1764 m. buvo pakviestas užimti rektoriaus pareigas Rygos katedrinėje mokykloje, ten išbuvo penkerius metus ir parašė pirmuosius savo reikšmingesnius tekstus. Johanas Georgas Hamanas iš Karaliaučiaus po studijų Albertinoje 1762 m. išvyko į Livoniją ir buvo Budbergų šeimos hofmeisteriu, po to gyveno Rygoje ir vėliau vėl kaip hofmeisteris dirbo pas Witenus Kurše. Jo sūnus Johanas Michaelis Hamanas studijavo pas Kantą bei Krasą ir 1789 – 1793 m. taip pat dirbo šeimos mokytoju Kurše. XIX a. gerai tinka Frydricho Vilhelmo Augusto Argelenderio iš Klaipėdos pavyzdys. Jis studijavo pas Besselį ir po disertacijos gynimo praėjus vos metams užėmė observatorijos vadovo pareigas Abo mieste. Po miestą nusiaubusio gaisro jis pastatė naują observatoriją Helsingforse. 1836 m. buvo pakviestas į Boną ir ten praleido kūrybingiausius savo gyvenimo metus. Tokį sąrašą galima dar labiau plėsti, tačiau ir pateikti pavyzdžiai rodo, kad Karaliaučiaus studentai Vidurio ir Rytų Europoje po studijų dirbo bent keletą metų. Taigi galima sakyti, kad Karaliaučius buvo centras tiek Rytams, tiek Vakarams, jis nebuvo periferija.

Tokių teiginį bene geriausiai gali patvirtinti Kanto asmenybė. Čia nesiruošiu kartoti jo per daug gerai visiems žinomos biografijos. Kantas niekad neišvyko iš Prūsijos, jo gyvenimo epicentras visą laiką buvo Karaliaučius ir, nepaisant to, jis pasiekė pasaulinę šlovę. Juo susižavėjusių mokinių skaičius buvo didelis, jo poveikis neabejotinas, jo mokymas darė esminį poveikį visiems jo pasekėjams tiek Rytuose, tiek Vakaruose. Per tokius tarpininkus kaip Hėgelis ir Marksas jis netgi buvo laikomas marksizmo pradininku; tokiam jo vertinimui mes turime būti dėkingi, kadangi, priešingai susprogdintai piliai, Karaliaučiaus katedros griuvėsiai išliko nepalieti, kadangi prie šios katedros buvo palaidotas Kantas.

Nedaugelis ir kitų mokslų atstovų gali prilygti Kantui. Tačiau visgi iš Albertinos buvo siunčiami impulsai, pripažįstami tarptautiniu mastu. Astronomas Frydrichas Vilhelmas Besselis buvo pirmasis, tikslių apskaičiavimų dėka galėjęs patvirtinti ir išplėtoti Koperniko pasaulio teoriją. Jo mokinys Frydrichas Vilhelmas Augustas Argelenderis daug pasiekė astronomijos srityje. Adalberto Bezenbergerio pasiekimai kalbotyroje, o ypač baltistikoje, dar lig šiol nėra pasenę. Georgo Dehios vardas ir toliau minimas vokiečių meno istorijoje dėl jo aktualizuotų meno paminklų nuotraukų, kurios ir šiandien daugelyje Europos valstybių yra laikomos tokio darbo sektinu pavyzdžiu. Istorijos mokslui daug nusipelnė Johanas Voigtas, Hansas Prutzas, Erichas Casparas, Hansas Rothfelsas ar Erichas Maschke, kurie buvo žinomi ne vien kaip Prūsijos istorijos tyrinėtojai, bet buvo pripažinti europinėje historiografijoje. Paminėję dar Valterio Ziesemerio nuopelnus germanistikoje ar Guido Kischo teisės istorijos srityje, nemanome išvardiję visus nusipelnčius mokslininkus.

Minėdami vardus nesiekėme išsamumo, kur kas labiau mums rūpėjo parodyti, kiek Albertina iki pat jos egzistencijos pabaigos buvo susijusi su vokiečių, Rytų ir Vidurio Europos, apskritai Europos moksliniu landšaftu, ir tai pasakytina ne tik apie dėstytojus, bet ir apie studentus. Ir čia toli gražu nesiekiame nustatyti, lygiuodamiesi į amerikiečius, dabartiniu metu Vokietijoje prasidėjusioje diskusijoje, kuris universitetas yra geriausias. Albertina per savo istoriją išgyveno tiek pakilimus, tiek nuosmukius, kaip, beje, ir kiti universitetai. Ji taip pat buvo patekusi į nacionalsocialistinį smogą kaip ir kiti universitetai, ir ne tik Vokietijoje. Tačiau nepaisant to, Karaliaučiaus universitetui per 400 jo egzistavimo metų pavyko tapti mokslo ir studijų centru Vidurio ir Rytų Europoje, daryti įtaką ne tik Prūsijos kunigaikštystei ar vėliau susikūrusiai Rytprusių provincijai – šio universiteto reikšmė buvo kur kas didesnė.

Kunigaikštis Albrechtas 1544 m. universiteto įkūrimo rašte pažymėjo: “Mes tikimės, kad mūsų akademija daugeliui tautų, gyvenančių į Rytus ir Vakarus nuo Prūsijos, atneš daug

naudos³². Walteris Hubatschas, Albrechto biografas, po 420-ties metų rašė: “Karaliaučiaus universiteto istorija yra įrodymas tos didelės traukos, kuri kaip dvasinis magnetas ypač gerai buvo jaučiama Rytuose; jo veiksmai darė poveikį neatsižvelgiant į konkrečią tautinę priklausomybę³³. Prieš kuri laiką atšvęstas Karaliaučiaus universiteto 450 metų jubiliejus teikia vilčių, kad iš to kils naujų impulsų, einančių ta pačia kryptimi kaip ir Albertina, nors galbūt ir ne šio universiteto tradicijų dvasia, kadangi tai dabar yra naujas universitetas, dar turintis rasti savo vietą tarptautiniame moksle. Pakeliui į ten Kaliningrado universitetas turi labai sunkią našą, kadangi dėl pačios vietos, kur yra įsikūręs, jis bus nuolat lyginamas su Albertina.

Išnašos

- ¹ Šis tekstas buvo perskaitytas 1994 m. spalio 2 d. to paties pavadinimo konferencijoje Nidoje, kurią organizavo Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, ir vėliau, 1994 m. gruodžio 7 d., pakartotas Bonos universiteto Dies Academicus metu. Pranešimo forma tekste yra išlaikyta sąmoningai pridėjus tik pačias būtiniausias nuorodas į literatūrą.
- ² Literatūra: *Wermke E.* Bibliographie der Geschichte Ost- und Westpreußen. Königsberg/Aalen/Bonn/Marburg 1933 – 1978. Bd. 1–4 ir kasmetinė H. Baranowski informacija // *Zapiski historyczne* 1977 ir toliau.
- ³ *Arnold U.* Uther und die Reformation im Preußenland // *Martin Luther und die Reformation in Ostdeutschland und Südosteuropa. Wirkungen und Wechselwirkungen.* hg. v. Hutter U. Sigmaringen, 1991. S. 27–44.
- ⁴ *Waschinski E.* Erziehung und Unterricht im deutschen Ordenslande bis 1525. Danzig, 1908. S. 17 – 30.
- ⁵ Ten pat. P. 30 – 31.
- ⁶ *Nowak Z. H.* Bemühungen um die Gründung einer Universität in Kulm im 14. und 15. Jahrhundert // *Deutschordensstaat Preußen in der polnischen Geschichtsschreibung der Gegenwart.* hg. v. Arnold U. und Biskup M. Marburg, 1982. S. 189 – 217.
- ⁷ Istoriografija šiuo klausimu yra labai plati, net jeigu dažnai darbuose ir negalima rasti ką nors nauja. Išskirti reikėtų šias pozicijas: *Arnoldt D. H.* Ausführliche und mit Urkunden versehene Historie der Königsbergischen Universität. Königsberg, 1746 – 1769. Bd. 1 – 2; *Prutz H.* Die Königliche Albertus-Universität zu Königsberg I. Pr. im neunzehnten Jahrhundert. Königsberg, 1894; *Selle v. G.* Geschichte der Albertus-Universität zu Königsberg in Preußen. Königsberg, 1944 (antrasis leidimas – Würzburg, 1954); *Hubatsch W.* Die Albertus-Universität zu Königsberg I. Pr. in der deutschen Geistesgeschichte 1544 – 1944 // *Deutsche Universitäten und Hochschulen im Osten.* Köln, 1964. S. 9 – 39; *Motekat H.* Die Albertus-Universität zu Königsberg in Preußen. Idee und Bewährung // *Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg/Pr.* 1965. Bd. 15. S. 70 – 89; *Hubatsch W.* Die Albertus-Universität zu Königsberg/Preußen in Bildern. Würzburg, 1994, rusiška versija: 1994; To paties. Die Königsberger Universität und der preußische Staat // *Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg/Pr.* 1967. Bd. 17. S. 63 – 79; *Serczyk J.* Uniwersytet w Krolewcu w XIX i XX wieku jako osrodek badacz historycznych // *Dzieje historiografii Prus wschodnich i zachodnich do 1920 roku* hg. *Serczyk J., Tomczak A.* Torun, 1989. S. 7 – 30; *Bürger K.* Die Studenten der Universität Königsberg 1817 – 1844 // *Preußen als Hochschullandschaft im 19./20. Jahrhundert.* Hg. v. Arnold U. Lüneburg, 1992. S. 13 – 44; *Mokrzecki L.* Academic contacts between Poland, the Grand Duchy of Lithuania, and the Albertina University (to 1772) // *La via dell’ Ambra. Dal Baltico all’ Alma Mater.* Hg. *Lewanski R. C.* Bologna, 1994. S. 77 – 88; *Die Albertina. Universität in Königsberg 1544 – 1944.* Katalog zur Ausstellung im Museum für Geschichte und Kunst des Gebiets Kaliningrad. Berlin, 1994; *Serczyk J.* Albertyna, Uniwersytet w Krolewcu (1544 – 1945). Olsztyn, 1994.
- ⁸ *Hubatsch W.* Die Königsberger Universität (kaip 7 išn.). P. 67.
- ⁹ *Boockmann H.* Die preußische Studenten an den europäischen Universitäten bis 1525 // *Historisch-Geographischer Atlas des Preußenlandes.* Hg. v. Mortensen H., Mortensen G. und Wenskus R. Wiesbaden, 1971. Lief. 3.
- ¹⁰ Cituojama pagal: *Motekat H.* (kaip 7 išn.). P. 72 – 73.
- ¹¹ Apie šiuos asmenis: *Altpreußische Biographie.* Hg. v. Krollmann Ch. u.a. Königsberg / Marburg, 1941 – 1989. Bd. 1 – 4.

- ¹² Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632 – 1710. Hg. Tering A. Tallinn, 1984.
- ¹³ *Boockmann H.* (kaip 9 išn.). Priedas. P. 10.
- ¹⁴ *Quirini-Poplawska D.* I contatti dell' Accademia di Cracovia e dei Polacchi con Monte Regio (Königsberg) nei secc. XV e XVI // *Via dell' Ambra* (kaip 7 išn.). P. 61 – 66.
- ¹⁵ Ten pat. P. 71.
- ¹⁶ *Komorowski M.* Promotionen an der Universität Königsberg 1548–1799. Bibliographie der pro-gradu-Dissertationen in der oberen Fakultäten und Verzeichnis der Magisterpromotionen in der philosophischen Fakultät. München, 1988.
- ¹⁷ *Mokrzecki L.* (kaip 7 išn.). P. 81.
- ¹⁸ Ten pat. P. 84.
- ¹⁹ Ten pat. P. 81.
- ²⁰ Plg. 11 išn.
- ²¹ *Hubatsch W.* Albertus-Universität in der Geistesgeschichte (kaip 7 išn.). P. 28.
- ²² *Mokrzewski L.* (kaip 7 išn.). P. 83.
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ Plg. *Janusz Mallek* darbus, publikuotus rinkinyje: Dwie czesci Prus. Studia z dziejow Prus książęcych i Prus królewskich w XVI i XVII wieku. Olsztyn, 1987. Apie studentus: *Pawlak M.* Studia uniwersyteckie młodzieży z Prus Krylewskich. Torun, 1988; ir naujai pasirodžiusį darbą: *Bogdan D.* Studenci z Rzeczypospolitej na Uniwersytecie Królewskim w latach 1544 – 1699 // *Królewiec a Polska*. Hg. v. Biskup M. i Wrzesinski W. Olsztyn, 1993. S. 73 – 87.
- ²⁵ *Bürger K.* (kaip 7 išn.). P. 19 – 20.
- ²⁶ Ten pat. P. 30.
- ²⁷ Ten pat. P. 33 – 35.
- ²⁸ Ten pat. P. 35.
- ²⁹ Cituojama pagal: *Motekat H.* (kaip 7 išn.). P. 73.
- ³⁰ *Arnold U.* (kaip 3 išn.). P. 37.
- ³¹ Cituojama pagal: *Motekat H.* (kaip 7 išn.). P. 77.
- ³² Cituojama pagal: *Hubatsch W.* Königsberger Universität (kaip 7 išn.). P. 65.
- ³³ To paties. Albertus-Universität in der Geistesgeschichte (kaip 7 išn.). P. 30.